

НАШ БЕОГРАД

— ОД ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ПРОШЛОГ ВЕКА ДО ДАНАС —

У погледу на брзину пораста и на нагле измене, наш Београд није никакав изузетак. У Америкама и у совјетском делу света, тако рећи, преконоћ су искакали и искачу из тла беспутних савана и тајга модерни градови, индустријске и културне метрополе нових, или бар, пробуђених народа. Али, ретко који други град сам собом, не само очигледно већ свим чулима запажено, представља тако видљиво као он, при првом кратком сусрету с њим, све фазе двадесетвековног постојања и повремених преображаја. Београд се никад није јогунасто, самосахрањивачки одупирао историјским новинама, а никада досад он није слепо улетао у њих и забацивао све од свога наслеђа. Млађи елементи можда нису сваки пут приметно срасли с ранијим, нису се амалгамисали, али је калем нераздвојно, живо прионуо и наставио битисање. Ту дурашност, полет живота, не уноси и не наставља у суштини уцепљена младица, већ то је заправо она првобитна кореника која својом снагом прихвата нову клицу, усваја је, поштованује је са собом и „тера“ је у све новије и различитије изданке и ластаре.

Морам да учиним изврстан напор кад покушам да одвојим у својој машти најраније упамћене слике Београда од оних које су ми, од раног детињства, сугерисане у породици. Чини ми се: могу да јамчим тек за представе од средине деведесетих година: да су моје сопствене, доживљене, визије. А по њима се Београд много разликује од свих градова у тадашњој Јужној Угарској, у Срему, Славонији и Хрватској, чак и од оно неколико босанских вароши под аустријском окупацијом; мада би природно било да

ове и њихова такозвана европеизација највише личе развијању србијанских градова, касаба и кнез-Милошевих насеља. Разлог за оваква опажања без сумње потиче из источњачког, турског карактера основе босанских и србијанских шехера и вароши и вековног начина живота у њима. Али, преображај балканскога стила у Босни и у Србији, ипак није био истоветан. У чему је узрок том, наоко, нелогичном неподударању? О томе данас говорити на овоме месту не би имало оправдања.

Београд 90-их година XIX века већ се на изглед, мање-више, изједначио с граничарским варошима на левој страни Дунава и Саве. Турске „бондрукаре“ су претежно замењене кућама и зградама жуто-окер закреченима, по укусу и наређењу Марије Терезије. У чаршији, око Теразија, на Зереку, на Варош-капији, у Господској, у Краљице Наталије улици, већ су се изидали такозвани високи партери, махом високих чиновника и дипломата, цинцарских зетова, а у самој чаршији дизала се покоја двоспратница, које су грађене обично после узбуна и ратова. Причало се да се, ко има добре очи, на слемenu једне, ваљда прве, четвороспратнице може видети на гвоздену мотку истакнут, златан опанчић. Дискретно, захвално, истурио га је „инвеститор“, газда, опанчар, који је лиферовоо српској војсци у бугарском рату опанке од, не баш првокласне, коже. Јавне су „палате“ биле од солидне грађе а и „домови“ нагло обогаћених трговаца и занатлија; ни по спољашности се нису одвајале од савремених грађевина у Аустро-Угарској, све у неком барокном-класичном стилу с много гипсаних украса, зеља, вијуга и брадатих маске, а било је и неоготских подсећања. Тада су вредно радили, за оно време, светски образовани архитекти: Бугарски, Николићи, Живановићи и други. Ипак, наши старији претходници нису претеривали кад су уздизали Кнез-Милошевог неимара Николу Живковића, неку врсту Црногравца и његова трајније лепша дела: старо Министарство финансија, стару Коњичку касарну, кнегиње Абуице и Топчидерске конаке. Али, још су се тада такве зграде у другим квартовима и улицама губиле међу балканским набојима и ћерпичарама, с наереним ситним прозорима, с дашчаним докшатима дуж дворишта која често ударају у жути обронак; још и у средишту преовлађивали су ћепенци симиција, фурунција с пишермама, још су се димиле округле ћевабцијске пећи с ужареним ћумуром и роштиљи испред механа и ашчиница, а месари, с крвавим и улојанисаним кецељама вичући: — Врућо! Врућо! — ударали сатарима по масним пањевима да све прска уоколо, а крај њих уза зид усправљени ражњеви с раскоканим, блештавим печеним јањцима и прасади, чије оке-по оке завијају у јучераињу „Штампу“ достојанствени началници и саветници у кратким црним жакетима, с проседим, умиљеним брадицама и с оним тврдим клобуком, што, нити је цели нити полуцилиндар, а „преко“ га радо носе католички пловани. Уз то свуда турска калдрма с такозваним мачјим главама од којих се, иначе омиљени гиздави касачи фијакериста убрзо „штрупирају“ а обућари се множе и напредују. Напоследку, женски свет, који свуда значајније одаје средину, још је увек, скоро половином, у такозваној српској ношњи. Па ипак, ни странци, прелазећи Саву или Дунавом на броду, не осећају да улазе у Турску; само кад се на нешто наљуће или кад свечери једва стигну да одбаце лаку француску обућу и траже мелем за добијене пликове, само онда назову Београд Азијом. Ужурбана амбиција, готово неуроза, да се векови прелете и да се изравнање са Западом у цивилизацији што пре изведе, то је оно, вероватно, што је душевно аконтирало, и у очима туђинаца, успешно испуњење државнога програма. А тек сама чињеница да је Београд средиште једне независне државе, која се осећа млада и задужена далекосежним плановима и задацима, и политичким и културним, далеко и преко својих граница,

већ сама та чињеница утицала је на људе да га нарочито посматрају, доживљавају и оцењују, друкчије и од већих, многољуднијих, богатијих градова, индустријских центара по покрајинама великих држава. Упркос свим источњачким уцерицама, саобраћају потипару на паланачки, балкански, начин према европском у то доба, упркос чудној маси, очигледно лишеној грађанске таштине јер више подноси слабо, чак и неокрпљено, одело од слабије, мање замашићене хране, што ће све бити заостаци рајетинске сиротиње, тај Београд, од шездесет хиљада становника, а с половином од њих још сељачког, чобанског и печалбарског менталитета, политички затрован и разрован, изненађивао је и извесне најозбиљније факторе у свету понеким потврдним, напредним, привредним и културним, резултатима. Ту су, изнад свега, многобројни — према житељству с доста ретком писменошћу знатни и знаменити научни и књижевни радници око Велике школе и Академије наука.

Тада су се организовале и модерно снабдевале велике војне и грађанске болнице, готове клинике, с добрим лекарима, које су често и болесници из прибрежне јужне Угарске тражили. Може се читати у дописима тадашњих, великих европских новина и часописа, ненаклоњених, иначе, Словенству уопште а нарочито непријатељских према Србима ма где живели, и, нарочито према решавању јужнословенског, уопште, источног питања у нашем, српском, слободарском смислу, — могло се, велим, читати често доста позитивних ствари о Србији, о Београду, њиховом становништву: о урођеном демократском осећању, о демократском политичком ставу тога народа у свим слојевима и професијама.

Но, у једном погледу, изнад свега, мимо свих југословенских насеља, градова и крајева, одликовао се тај Београд, у погледу на срчано, несаломљиво самопоуздање: да ће, упркос неповољном географском положају, опкољен смртно опасним претњама непријатеља, међу њима трима великим силама, да ће очувати не само своју слободу већ да ће као првоборац помоћи да се и околни саплеменици осамостале. Београд, од прогивника јетко и саркастично назван „Теразије“, био је проповедаоница, арена и склониште слободарског оптимизма, иако без престанка изложен, ту, у непосредној близини од пар стотина метара, топовским цевима једне милионске армаде. Он није само личио на рт о који се ломе мутни таласи гројецарског империјализма, њега су и његови урођени грађани свесно осећали као унапред народној слободи и уједињењу жртвовани полож који има у тој светој борби да сагори а његове рушевине да се прелију крвљу његових најбољих синова. Па, ипак, на том устрепталом, вулканском земљишту наши људи су не само постојали већ и себе и своју будућност, све своје снаге, напоре и плодове свога рада улагали, градили, и подизали. Колико пута смо пре ратова, ми млади људи, емигранти из свих српских и хрватских крајева измешани с друговима домороцима, застајали пред којом новом грађевином, пред скромном модернизацијом варошких инсталација, сијали и кликтали од задовољства због и најмање обнове и напретка, а слушали старије крај себе где се на својствен начин шале:

— Шта то Љуба (Давидовић, тадашњи председник града Београда — или какав газда-Живко) спрема кабастију мету „њиховим“ топовима? — Призвук извесне сете у доскочицама предратних Београђана схватили смо тек после неколико деценија.

Па, ипак, градило се, подизало, занављало, планирало... у размерама једва тромилионског, још доста примитивног, неразвијеног народа, у чијим школованим редовима се често чуло, нестрпљиво и пркосно: — Уништићемо државу да створимо већу и моћнију! — (Тај цитат не наводим као излив националне ни државничке мудрости!)

Изнећу још нешто позитивно а не сасвим разумљиво о том старом, о том, према овом данашњем гиганту у порасту, малом, паланачком, патријархалном Београду. Да би му се престиж на словенском Југу поништио, непријатељи су понављали најчешће да Србијанцима и Београду недостаје смисао за ред, да нагињу безвласти. Међутим, ја сам сачувао у себи живе, покретне слике многих јавних, масовних стицаја, свечаности, манифестација, „опхода и панађура”, од „Српских Цвети”, обреновићевског државног и народног празника у Кијеву 1898. године, па све до стварно грандиозног укупа рускога посланика Хартвига 1914, те могу као заклети сведок рећи: да ни у једној таквој доживљеној прилици није било дошло до нереди. А активно учешће полиције није се ни осећало. И приликом благодарења у цркви и пред њом, о Цветима, и приликом опхода народних, историјски одржаних и костимираних група, од Калемегдана до Савинца, нисам упамтио никакав испад. А Београђани су се у то доба прочули били као отровни подсмевачи; ни доброћудном и вазда одушевљеном родољубу, наставнику атлетике професору Таси Поповићу који, у богатом оделу једног од војвода из првог устанка (ваљда, Младена Миловановића), с драгоценим окованим пусатом, свечано корача испред преобучених глумаца и ћака, косовских, Карађорђевићевих, кнез-Милошевићевих и мајор-Илићевих јаворских јунака, чак ни њему нико не додајује, иако стасити Таса непрестано шири руке, и гомили с обе стране, добрим делом одушевљеним, до суза потресеним, Војвођанима маше, и као да баца пољупце.

Но озбиљно сам се дивио и свесно се утапао у њу, у ту масу, ваљда, искључиво „шумадијску”, кад сам већ као зрео човек с балкона на другом спрату Осигуравајућег друштва Шумадије посматрао целу, свечану и тужну, пратњу старог руског дипломате, познатог словенофила Хартвига који је, по предаји аустријског ултиматума Србији, похитао у аустријско посланство и при узрујаном објашњавању с надменим бароном Гислом пао мртав. Нико у српском народу није посумњао у то да су га аустро-мађари тада отровали.

Доклегод се могло догледати дуж неуједначено изидане артерије од Теразија до некадашње Дубровачке улице, тротоари су били густо поседнути, а коловоз чисто препуштен спроводу. Старих наших бркатих, травних сељачких жандара, с оранжаним лампасима, са широким тесацима о бедрима и ниским, збораним чизмама, видео се по један на сваких двадесет метара испред и испод начичкане масе, а да ниједном није морао спречавати да у тој гужви и потиску ико сиђе на коловоз. А средином, после лафета с ковчегом, после свих родова погребних функционера, па владе, дипломатског кора, читаве Народне скупштине, ишли су широки, збијени редови, у квадратима од неколико стотина лица: виши официри, нижи официри, војници свих врста па по више од хиљада сељака и толико жена, сељанки, за њима школе и напослетку грађани, Све су те групе ишле мање-више равним редовима а одвојене простором од два корака отприлике. И војне музике и хорови као да су а вероватно да су, договорено, наизменце и не сметајући једно-друго у раздаљинама, као да су кон сордино и стиснута грла изводили своје посмртне и спроводне стихире. Када тренутно заћуге трубе и појање, завлада тишина, батови неуобичајенога хода и трење маса слију се у онај јединствени звук којим се људи служе кад им недостаје речи. Хиљаде и хиљаде физиономија стегнуто од срдите жалости и набране веће и погледи, обрнути ка сопственој унутрашњости, слуте зло и не стижу да запажају разметљиво, презриво држање аустроугарскога министра-генерала. Тај корачајући, произвољно разбацује ноге, руке на крстима стеже а, онако упадљив већ и због белог, златом ишиританог мун-

дира и дворогог калпака с лепршавим зеленим перјем, диже главу и звера у висину, на спратове, с лева и десна, као на прозоре, еркере и испусте, препуне смркнутих људи и жена, чак и умирене, безгласне деце.

То нико није могао наредити, ни пробе држати, ни контролисати извођење. Ко је то, шта је то, дакле, успело да дисциплинује озлоглашену светину, хајдучке индивидуалисте, пучину рајетина? Оно, вероватно, што је после двадесет и седам година припомогло да се од, тако рећи, избезумљених, растуриених, зверски прогоњених и требљених гомила и чопора створе уређене, борбене и победоносне бригаде, дивизије и армије.

Уопште, тај извикани и грђени Београд последњих десетина деветнаестог века није био баш онакав каквог су га Домановић и Слободан Јовановић приказали. Особито потоњи, са својом великом списатељском вештином коју је још освештавао и озбиљни научнички ауторитет. По њему оних последњих двадесет и три године обреновићевске владавине било је нешто што је личило вечитом, трајном првом априлу или карневалу (да не кажем: оперети, јер тако су се бечки и пештански „шмокови“ подсмевали Србији!). А то није истина; то је, својевремено би се казало, „јурџонска“—либералска злопамет. Последњи Обреновићи били су даровити квалитетни људи, само, на грдну своју и општу несрећу, лишени осећања владарског, предводничког достојанства, у суштини, чини се, врста „морел инсентија“. Њихова „трагична кривица“ — непознавање људи и свог народа, идентификација сопствених, династичких интереса с државнима, — није комична већ заистину трагична кривица. Сама слика Београда и Београђана била је мрка, крај све обилате осунчаности и лакшег, осигураног снабдевања скромним и довољним животним потребама. Физиономије људи — осим кафанских клуподера и боџије — и сувише су стегнуте, брижне и подозриве. Да ли то чини и осећање одговорности за општа задужења, тежа од снага, средстава и резерви?

Али, на крају крајева, каква разлика између тог Београда од пре шест седам деценија, с ореолом југословенског Пијемонта и с трновим венцем самопожртвованог првоборца — и овог данашњег! Данас у њему токови друштвеног и творачког живота су тако широки, многоструки и силовити да их је тешко подвести и мерити некадашњим, и моралним, принципима, тако, да чак и примери, узорни старих врлина, озарени у запамћењима савремених и наредних нараштаја, приказују се, хоћеи-нећеиш, у уситњенијим размерама и у рационално сувљем састојању. Као да се историја понавља, овај пут, у нас, разуме се, у много, много ужем оквиру: стил старог Београда према стилу овог узаврелог који препљускава и северне обале двеју великих река, двеју артерија светскога промета, необично личе на првобитни, републикански Рим од набоја и ћерпича и на каснији, милионски, империјални, екуменски Рим од гранита и мраморја. Да би суштаствену разлику са што мање речи изразили могло би се казати: главни критериј вредности у старом Београду био је у држању, у ставу, а у овом данашњем; у радној, стваралачкој динамици. Некадашњи Београд је подозриво, с муком донекле, попуштао надирању друштвених, техничких и естетских новина западне цивилизације, што се често догађа у национално или идеолошки угроженим колективима којима ортодоксија, чистунство, строгост при адаптацији и одбиру службе као штит против прозелитизма, ренегатства, разводњавања отпора, борбености; извесни конзервативни став њима је природна одбрана, самоконзервација. То се тиче нарочито таквих јединица које су историјски задужене да око себе тешком борбом окупе друге, сродне јединице. Данашњи велики Београд, у незауоставном порасту, разуме се, много је шири, либералнији у том погледу. Несравњено, (стање према донедавно), подигнута материјална кул-

тура, међународна нивелација, изједначење потреба, укуса, понашања, манира с онима у, такозваном, великом свету на Западу, све то што собом повлаче удесетостручене саобраћајне везе и индустријализација, могло би се рећи, што „еманципује“ овај град и његове становнике од патријархалности, од церемонијалног педантизма, обичаја и предања, — изводе постепено и психолошке, етичке и естетске промене, истањују живце, чиме надимају амбиције, а вољне центре без престанка подстрекавају. Да ли то значи, да, и поред стварања монолитног бескласног друштва, лабави дух и топло осећање припадности истој заједници, да везе појединаца са целином и њих између себе морају, бар једно време, бити сведене на рационално поистоветавање интереса, склоности и могућности: да се и потребе забава и раздобирига и прохтеви понеких страсти и пасијама званих навика колективно задовољавају?

Таква запажања и подозрења нису варка — али су веома једнострана. На раскрсницама епоха опсерватори, вигиљанти увек јасније, оштрије и више гледају и виде оно што одлази, па у узбуђењу опроштаја, раскида с прошлошћу, и не примећују обресе онога што надлази. Међутим, ни у историји, ни у националном ни у социјалном превирању нема вакуума. Чим се нешто повлачи, слаби и одумире у људском друштву, већ га замењује или бар покуша да га замени, нешто друго, у почетку и неприметно и не увек исте категорије и снаге, било појава било морална стихија. И у појединачном саставу живог организма, кад једна жлезда затаји, закржљави, хоће неке друге у њему да преузму функцију оне изваћене или зачмале. Покретачку снагу племенског, националног мита, страсти и амбиција који трну под свемоћном навалом, под зрачењем машинске, електронске технике — смењују разнолика и разностепена осећања радне усклађености, радне солидарности и дисциплине. Али уз то дејствоваће и даље као везивни материјал у корист кохезије појединих заједница — језичка подударност. Јер, крај свег рационалистичког схватања тог феномена, језика, идентичног човечанству од његовог постанка и његовом развојку и разграђавању, — он, вероватно, никада неће остати само корисно, испомоћно средство споразумевања. Сваки ће језик по нашем мишљењу, заувек задржати, такорећи, магију интеграционе силе својим припадницима. И тако постепено настају, од ексклузивних, особено националних, заједница са својим привредним, културним и управним средиштима, градовима, — све више разграђене и инклузивне, но и својствено обележене јединице, све гушће повезиване разним техничким и психичким везама. Данас већ све метрополе на свету личе у главном једна другој, а разлике између њих зависе од географских ширина, зона и поднебља, доприноса гла и основних занимања становништва, све мање од његове расне врсте, националне културе и цивилизације и од историјске изградње.

Колико је још оних Београђана који жале за некадашњим кривудама квартовима и трошним кућерцима, за сакама водоноша и ватрогасаца, за лединама са још понеким изваљеним турским нишаном где је дорћолска и палилулска омладина између себе светила Косово или понављала битку код Блемфонгена између Бура и Енглеза; ко жали данас још за баба-Живком с Карабурме која је лечила и видала болне и рањене од Вишњице до Кланице? А колико је Београђана и Југословена данас који с дивљењем застају пред његовим преображајем у току последње две десетине година? Било с које обале, било с висине, с Авале, или с авиона, било с равнине, пре свега с брода, с Дунава или са Саве — Београд је већ импозантан као циновски споменик, као ретко који град на реци, а тек какав ће бити, јер не знам још једног на оваквим двама великим рекама које се тек почињу да уклапају у наш урбанистички план, и тек почињу

да издају од себе и своје мондијалне привредне вредности; а ове су, тако рећи, у целини биле скривене или запостављене досада. Дивљење и понос захвата наше људе кад посматрају уздизање и размах у ширину тог свог живог монумента, а утеха и задовољство испуњавају нашега грађанина кад помисли: какве се све модерне техничке, научне, санитарне, привредне, просветно-васпитне установе дигле и из дана у дан дижу и усавршавају, какво широко поље и јемство за виши стил живота његовој деци и унуцима? А млади, послератни нараштај се више и не диви и не поноси толико својим „белим градом”, — он га воли, и песме му пева. Интензитет тих осећања, дивљења, поноса и још младачке, кокетне сентименталности, биће исте жестине као што је био занос Обилићевог и Карађорђевог завета, а то је она моторна снага без које нема стварања; она је та која креће воље и мишице, срца, уобразиље и мисли.

Veljko PETROVIĆ

NOTRE BELGRADE

L'écrivain Veljko Petrović expose dans son texte „Notre Belgrade” ses impressions sur Belgrade depuis la fin du siècle dernier jusqu'à nos jours. En parlant de Belgrade de la fin du XIXe siècle l'auteur dit: ...

„...Belgrade différait beaucoup à cette époque de toutes les villes de la Hongrie du Sud, de Srem, de la Slavonie et de la Croatie, et même de ces quelques villes bosniaques sous l'occupation Autrichienne”... Plus loin il dit...

„...On pouvait lire dans les informations d'alors, dans de grandes revues et journaux européens, par principe défavorables au slavisme en général, et hostiles surtout envers les Serbes où qu'ils vivaient et contre une solution des problèmes de Slaves du Sud et de la Question Orientale dans notre sens serbe et libéral — on pouvait lire, je dis, assez souvent des choses positives sur la Serbie, sur Belgrade, sur ses habitants; sur leur sentiment démocratique inné, et sur l'attitude démocratique de ce pays à tous les échelons de la société et dans toutes les professions. Mais, dans un sens, avant tout, et plus que toutes les villes et malgré toutes les villes et tous les rois, ce Belgrade se distinguait par cette vaillante et inébranlable confiance en soi-même: qu'il va, malgré sa position géographique défavorable, encerclé par les menaces mortellement dangereuses des ennemis, entre ces trois grandes forces, qu'il va non seulement conserver sa liberté mais aussi en combattant des premiers rangs aider les populations slaves voisines à devenir indépendants”. En comparant le Belgrade d'alors avec le Belgrade actuel l'auteur dit: „...Mais enfin quelle est la différence entre ce Belgrade d'il y a 60 ou 70 ans à l'auréole du Piémont Yougoslave et à la couronne d'épines du dévouement du premier combattant — et celui d'aujourd'hui? Aujourd'hui les cours de la vie sociale et créatrice sont si larges, si multiples et si puissants, qu'il est difficile de les comparer et de les mesurer selon les principes moraux d'autrefois, de sorte que même des exemples, des modèles des vertus anciennes radieuses dans les souvenirs des générations contemporaines et futures apparaissent malgré tout comme réduites et comme desséchées, par le rationalisme. On dirait que l'histoire se répète, cette fois-ci chez nous évidemment, au style de cette ville bouillonnante, éclaboussant aussi les rives septentrionales

des deux grands fleuves, deux artères du commerce mondial, ressemble Rome sérieusement républicaine en pisé et en boue, et Rome énorme, impériale oecuménique en granit et marbre. Pour qu'on puisse exprimer cette différence essentielle en peu de mots il faudrait dire: le critère principal des valeurs dans le vieux Belgrade était dans l'attitude, la tenue et dans celui d'aujourd'hui dans le dynamisme créateur".

L'auteur termine ses impressions sur Belgrade par ces mots:

"...Belgrade est imposant comme un gigantesque monument, comme peu de villes sur un fleuve, et comment sera-t-il encore, parce que je n'en connais pas d'autre sur deux grands fleuves pareils, fleuves qui commencent seulement à s'intégrer à son plan d'aménagement, qui commencent seulement à livrer un peu d'eux-mêmes et de leurs valeurs mondiales. Ils étaient jusqu'à présent pour ainsi dire complètement cachés et négligés. L'admiration et la fierté frappent nos hommes devant la croissance, la montée et l'envergure de ce monument vivant, et notre citoyen est plein de joie et de consolation à l'idée que toutes ces institutions modernes techniques, scientifiques, médicales, économiques, éducatives et culturelles ont été élevées et que chaque jour on construit de nouvelles plus perfectionnées, que tous ce champ d'activités garantit un style de vie plus élevé à ses enfants et ses petits enfants."

КАПИЈА ЕВГЕНИЈА САВОЈСКОГ — ЈЕДАН
ОД МНОГОБРОЈНИХ СПОМЕНИКА БУР-
НЕ ПРОШЛОСТИ.

L'ARC DE TRIOMPHE D'EUGENE DE
SAVOIE. UN DE NOMBREUX
MONUMENTS DU PASSE ORAGEUX.

КУЛА НЕБОЈША — ВЕКОВНА
СТРАЖАРНИЦА НА ДУНАВУ

LA TOUR DE NEBOJSA — ÉTERNELLE
VIGIE SUR LE DANUBE.

